

Çağdaş Sanatın 'Görkemli' Yansımaları: Eleştirel Bir Bakış

Duru Çiğdem Şimşek, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü

ORCID: 0000-0003-2614-9359

E-posta: cigdem.simsek@omu.edu.tr

*Çağdaş Sanat Bir Tarihçe*¹, orijinal adıyla *Contemporary Art: A Very Short Introduction*, çağdaş sanat üzerine eleştirel görüşleriyle tanınan sanat tarihçisi ve eleştirmeni Julian Stallabrass tarafından kaleme alınmış ve 2020 yılında yayımlanmıştır. Eserin Türkiye'deki okurla buluşmasıysa Esin Soğanclar'ın çevirisi ve İletişim Yayınlarının katkılarıyla 2021 yılında gerçekleşmiştir.

Çağdaş Sanat Bir Tarihçe adlı eserde, Stallabrass'ın sadık takipçileri onun geçmiş çalışmalarından izler bulabilirler. Bunun sebebi, kitabın kimi bölümlerinin yazarın önceden yürütmüş olduğu bazı çalışmalarına dayanıyor olmasıdır. Ancak, yazarın "Teşekkür" kısmında da belirttiği gibi, bu bölümler kitaba dahil edilmeden önce kapsamlı bir revizyondan geçirilmiş ve önemli ölçüde değiştirilmiştir. Bu durum, eserin yalnızca sağlam bir akademik temele dayanmakla kalmayıp aynı zamanda yeni bir bakış açısı sunmakta olduğunu göstermektedir.

Kitap, genel anlamda 20. yüzyılın sonlarından itibaren çağdaş sanatın gelişimine ışık tutmaktadır. Yazarın temel amacı, okuyucunun çağdaş sanatın tarihini, dönemin siyasi ve ekonomik tarihiyle ilişkilendirerek anlamasını sağlamaktır. Bu bağlamda eser, çağdaş sanatın küreselleşme, kapitalizm, ticarileşme, siyasi dönüşüm ve ilişkiler gibi çeşitli faktörlerle nasıl şekillendiğini ve bunlardan nasıl etkilendiğini ayrıntılı bir şekilde analiz etmektedir. Yazar, böylece sanat eserlerinin sadece estetik değerlerini değil, aynı zamanda toplumsal ve politik bağamlarını da göz önünde bulundurarak okuyuculara çağdaş sanattaki gelişmeleri ve incelikleri anlamaları için eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır.

Bunlar paralelinde kitabın temel argümanı, ekonomilerin serbestleşmesi ölçüsünde sanat dünyasının da küreselleşme ve ticarileşme sürecine girdiğidir. Buna bağlı olarak, 1989 yılı çalışmanın zamansal kurgusunda bir dönüm noktası olarak belirlenmiştir. Çünkü bu tarih ve devamında yaşanan,

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşmesi, Sovyetler Birliği'nin dağılması, küresel ticaret anlaşmalarının yapılması, ticaret bloklarının güçlenmesi ve Çin'in devlet güdümlü bir kapitalist ekonomiye dönüşmesi gibi küresel olaylar, çağdaş sanat için yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmaktadır.

Yazar temel argümanı ve çizdiği zamansal çerçeveye dayanarak ekonomik ve siyasi gelişmelerin sanat alanına etkisini en iyi şekilde ortaya koymak ve okuyucuların çağdaş sanatın dinamiklerini derinlemesine anlamalarını sağlamak amacıyla çalışmasını belirli temalar etrafında yapılandırmıştır. Böylece bu tematik yapı, dönemin politik ve ekonomik koşullarının sanat üzerindeki etkilerini görünür kılarken, sanatın sadece estetik bir ifade biçimi olmadığı, aynı zamanda toplumsal ve politik bir söylem aracı olduğu vurgusunu sürekli beslemektedir. Yazar, bu kapsamda piyasalaşma, küreselleşme, ticarileşme, metalaşma, teknolojik ilerlemeler ve kültürel politikalar gibi temalar etrafında çağdaş sanatın nasıl evrildiğini ve şekillendiğini incelemektedir.

Piyasalaşma ve küreselleşme temaları ekseninde, Stallabrass, Amerika Birleşik Devletleri'nin başrolde olduğu 'yeni dünya düzeni'ne göndermede bulunmaktadır. Bu noktada, çağdaş sanat sahnesinde merkezi bir konuma gelen bienaller ve uluslararası sanat fuarlarının çoğalmasına dikkat çekerken bunlar ardındaki ittifak ağlarının kurumsal yürütücülerine ve motivasyonlarına ışık tutar (2021: 45): "... markalarının daha iyi tanınması için çabalayan büyüklü küçüklü özel sektör kuruluşları, kültür ürünlerini öne çıkarmak isteyen ülkeler, kentsel dönüşüm umudu besleyen bölgesel kurumlar ve araştırma alanındaki prestijlerini yükseltmek isteyen üniversiteler." Yazar bu ittifak ağları arasında sanatın içeriğinin boşaltılarak bir prestij nesnesine dönüşüşünü de çarpıcı bir şekilde gözler önüne serer. Onun ifadeleriyle "şöminenin üstünde asılı bir Picasso bir tütün patronu için ne işe yarıyorsa, sanat da artık, küresel piyasada bir yer kapabilmek için girdiği kaba itiş kakış içindeki bir kent için aynı işlevi görmekte"dir (2021: 49).

Yazar ayrıca sanat üretim ve tüketiminin dönüşümünün belgesi niteliğindeki bu etkinliklerin, São Paulo'dan Venedik'e, Sidney'den Havana'ya dünya çapında dolaşan yeni bir gezici küratörler ve sanatçılar sınıfını nasıl teşvik ettiği konusuna da değinmektedir. Stallabrass, bu platformların genellikle neoliberal ekonomilerin çıkarlarına hizmet ettiğini ve Batı merkezli sanat pratikleri ve ideolojilerinin yayılmasını kolaylaştırdığını eleştirel bir gözle ortaya koymaktadır.

Kitabın odağında yer alan bir diğer tema 'sanat ve tüketim kültürü'dür. Yazar sanat alanındaki yoğun tüketime vurgu yaparak, 'yeni düzende' sanat ile meta kültürü arasındaki sıkı ilişkiye dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda sanat ve tüketim kültürü arasındaki kesişim irdelenerek çağdaş sanatın markalaşma ve lüks ürünlerle nasıl iç içe geçtiği sorgulanır. Stallabrass, bu sorgulamayı metalaşmanın sanat ürünleri, sanat kurumları ve topluma etkileri temelinde yapmaktadır. Bir yandan avangart ve radikal sanat formlarının 'markalaşmış' müze ortamlarında metalaştırılmasının ironisini vurgular ve bu sanat formlarının eleştirel keskinliğini kaybederek çağdaş kapitalizmin piyasa odaklı mantığına nasıl dahil edildiğini gösterir. Diğer taraftan sanat kurumlarının bu süreçteki rolünü, bu kurumların geleneksel müzelerden 'kurumsal işletmeler'e dönüşümü temelinde tartışır. Kitapta bu yeni yapılanmanın etkilerinin izlenebileceği bir diğer kesimse toplumdur. Sanat alanındaki yoğun metalaşma ve piyasalaşma, sanat eserlerinin değerini ve başarısını belirleyen mekanizmaları, belirli bir elit grubun kontrolüne vermekte ve bu gruplar, piyasayı şekillendiren ana aktörler olarak işlev görmektedir. Bu durum da sıradan sanat izleyicileri ile sanat arasındaki etkileşimi aşındırmaktadır.

Yazarın dikkatleri çekmek istediği konulardan bir diğeri, sanat ve servet arasındaki ilişkidir. Yazar bu ilişkiyi, 'sanatın para ile uzlaşması' olarak tasvir eder. Sanat piyasasının ultra zenginler için bir sığınak hâline gelişini, sanat eserlerinin giderek daha fazla yatırım varlığı olarak görülmesi temelinde inceler. Onun ifadeleriyle sanat, özellikle 2000'ler sonrasındaki mali krizlerle, artık 'standart bir yatırım, süper zenginlerin riski dağıtmak ve vergiden kaçınmak için kullandıkları bir portföy unsuru'dur. Bununla birlikte yazar sanat dünyasının, küresel süper zenginlerin gösterişçi harcamalarına aracılık eden alanlardan biri oluşuna da dikkat çekmektedir. Bu şekilde yazar, serveti elinde tutan kesimin sanatın finansallaşması ile sanat trendlerini ve sanatın değerini şekillendirmedeki rolünü görünür kılmakta, bunu yaparken de bu etkilerin sıklıkla sanatsal pratiğin özerkliğini ve bütünlüğünü baltaladığını öne sürmektedir.

Kitabın önemli meselelerinden bir diğeri de 'para ile uzlaşma'nın sanatın kullanımlarına etkisidir. Yazar, şirketlerin ve devletlerin sanatı serbest ticaret faaliyetlerinin bir unsuru olarak gördükleri sürece, onun neoliberalizmi tamamlayıcı niteliğini pekiştirdiklerinin altını çizmektedir. Bu noktada yazar, devletlerin sanattan beklentileri ile şirketlerin sanattan taleplerinin aynı yönde oluşuna ışık tutar (Stallabrass, 2021: 130): "Destekledikleri ekonomik sistemin mütemadiyen yol açtığı yaratıcı yıkım fırtınası karşısında toplumsal

huzuru, birliği ve itaati teşvik etmesi gerekir.” Bu şekilde, sanatın devletler ve şirketlerce nasıl araçsallaştırıldığı ele alınırken, bir taraftan da sanatçıların karşılaştığı ‘baskı’ görünür kılınmaktadır: Sanatın bu yeni kullanım biçimlerinde sanatçıdan beklenen ‘ticari olarak uygun, politik olarak kabul edilebilir işler üretmek’tir.

Stallabrass, çalışmasının ana iskeletini oluşturan tüm bu konuları, tarihsel analiz ile kültürel eleştiriyi birleştiren bir yöntemle ele almaktadır. Bu yöntemi besleyen önemli unsurlardan biri yazarın, sanatçılar, küratörler, eleştirmenler ve siyasiler gibi dönemin birincil kaynaklarından yapmış olduğu alıntılardır. Yazar bu alıntıları, sanat eserlerinden sunduğu görsellerle zenginleştirir. Sanat eseri örneklerine yer vererek, okuyucunun teorik bilgiyi somut görsel materyallerle ilişkilendirmesini sağlar. Bu yöntem, okuyucuların metindeki kavramları ve argümanları daha derinlemesine anlamalarına katkıda bulunmaktadır. Bunlara ek olarak, yazarın sanat piyasası üzerine sunduğu istatistiksel veriler, nitel yöntemle gerçekleştirilen analizlerin nicel veriyle desteklenmesine olanak tanımaktadır. Bu yaklaşımla yazar, sanat piyasasının dinamiklerini daha kapsamlı ve objektif bir şekilde inceleme fırsatı bulur. İstatistiksel veriler, sanat eserlerinin ekonomik değerlerinin belirlenmesi, piyasa trendlerinin analizi ve sanat yatırımlarının finansal etkilerinin değerlendirilmesi gibi konularda sağlam bir temel oluşturmaktadır. Bu sayede, kitabın analitik derinliği artarken sanat dünyasının ekonomik boyutları okuyucuya daha anlaşılır ve somut bir şekilde sunulabilmektedir.

Kitabın dikkat çeken güçlü yönlerinden biri, çağdaş sanatı geniş bir tarihsel ve sosyo-ekonomik bağlam içinde konumlandırma yeteneğidir. Stallabrass, Berlin Duvarı’nın yıkılması ve neoliberal ekonomik politikaların yükseliş gibi önemli küresel olayların sanat dünyası üzerindeki tesirlerini etkili bir şekilde izler. Bu olayların çağdaş sanatın küreselleşmesi ve ticarileşmesini nasıl kolaylaştırdığına dair analizi, sanat piyasasının mevcut durumunu anlamak için sağlam bir çerçeve sunmaktadır.

Stallabrass’ın çağdaş sanatın yapılanmasına yönelik eleştirel bakışı da kitabı önemli kılan bir diğer unsurdur. Bu kapsamda müzeler, galeriler ve bienaller gibi sanat kurumlarının giderek daha fazla kurumsal stratejileri benimsedikleri ve pazar odaklı bir yaklaşımla çalıştıkları yönündeki eleştirileri, sanatın ticarileşmesi ve metalaşması süreçlerinin, sanat kurumlarının rolü ve işlevi üzerindeki etkilerini anlamamıza yardımcı olur. Ayrıca radikal ve avangart sanat formlarının metalaşması üzerindeki gözlemleri özellikle dikkat çekicidir. Bu formdaki eserlerin piyasa değerine göre yeniden

değerlendirilmesi ve eleştirel keskinliklerinin kaybolması gibi durumlara ışık tutarken sanatın toplumsal eleştiri aracı olarak rolü ile lüks bir meta olarak rolü arasındaki gerilimi sürekli olarak vurgulamaktadır. Bu şekilde yazar, sanat alanının özerkliği meselesinin de çalışma boyunca bir sorun alanı olarak canlı tutulmasına imkân vermektedir.

Çalışmayı güçlü kılan bir diğer yönü Stallabrass'ın, konunun karmaşıklığına rağmen, çalışma boyunca korumayı başardığı açık ve ilgi çekici yazım tarzıdır. Bunda sürekli olarak yararlandığı ikiliklerin de etkisi bulunmaktadır. Çalışmada Batı ve Batı Dışı, Siyah ve Beyaz, Kadın ve Erkek, Yoksul ve Zengin gibi ikilikler aracılığıyla beslenen çatışmalar, eserin tematik derinliğini artırarak okuyucunun çağdaş sanatın sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarını daha iyi kavramasına yardımcı olmaktadır. Örneğin, Batı ve Batı dışı sanat pratikleri arasındaki farkların vurgulanmasıyla küresel sanat dünyasındaki eşitsizlikler ve hegemonik güç ilişkileri daha açık bir şekilde ortaya konulur. Siyah ve beyaz arasındaki karşıtlık ise, sanat dünyasındaki ırksal ve etnik çeşitlilik ile ilgili tartışmaları derinleştirir ve sanat eserlerinin bu bağlamdaki temsil gücünü sorgular. Kadın ve erkek sanatçılar arasındaki ikilik, cinsiyet eşitsizliklerinin sanat dünyasındaki yansımalarını ele alırken, kadın sanatçıların karşılaştığı engelleri ve maruz kaldıkları ayrımcılığı gözler önüne serer. Yoksul ve zengin arasındaki ayırım ise, sanat piyasasındaki ekonomik eşitsizlikleri ve bu eşitsizliklerin sanat üretimi ve tüketimi üzerindeki etkilerini analiz eder. Yazarın çatışmaya dayalı bahsi geçen anlatımına verilebilecek çarpıcı örneklerden biri Abu Dhabi'nin Saadiyat Adası'ndaki müze kompleksinde açılması planlanan "dev ve gösterişli" bir şekilde tasarlanmış bir müze binasıyla ilgilidir. Yazar "müsrif zenginlik teşhiri" olarak nitelendirdiği bu bina ile orada çalışan göçmen işçilerin koşulları arasındaki tezat ilişkiiyi şu cümlelerle ortaya koymaktadır (Stallabrass , 2021: 175): "Birçoğu borç köleliğiyle, pasaportlarına el konularak çalıştırılıyor; zorluk çıkarırlar şiddet görüyor ve sınır dışı ediliyor; sefil barınaklarda yaşıyor, iş güvenliğinin olmadığı tehlikeli koşullarda çalışıyorlar." Yazarın üzerinde titizlikle durduğu zengin-yoksul ayırımı, yalnızca servet sahibi azınlık ile yoksul işçi kesimi arasındaki farkları kapsamamaktadır. Kitapta sanatçıların kendi aralarındaki yoğun eşitsizlikler de yeni düzenin önemli bir niteliği olarak ön planda tutulmaktadır. Stallabrass, çağdaş sanat dünyasında bazı sanatçıların büyük kazançlar ve geniş çapta tanınma elde ederken, çok büyük bir kesimin ekonomik güvencesizlik içinde mücadele ettiğini vurgulamaktadır. Bu eşitsizlikler, sanat üretiminde ve sanatçılar arasındaki fırsat dağılımında derin bir adaletsizlik yaratmaktadır. Stallabrass, bu durumun çağdaş sanatın dinamiklerini ve değer sistemlerini nasıl etkilediğini ayrıntılı bir şekilde analiz eder.

Stallabrass'ın çağdaş sanatın ekonomik yönlerine odaklanması çalışmasının güçlü yönlerinden birisini oluşturmakla birlikte kitap açısından bir sınırlama olarak da değerlendirilebilir. Ekonomik analizin yoğun olarak odağa taşınması, teknolojik ilerlemeler, bireysel yaratıcılık ve kültürel değişimler gibi çağdaş sanatı etkileyen diğer önemli faktörlerin göz ardı edilmesine neden olabilir. Dolayısıyla, çağdaş sanat yapılanmasındaki diğer faktörleri de vurgulayan daha dengeli bir yaklaşım, daha kapsamlı bir tablonun sunulmasına katkı sağlayabilir. Ancak bu durum eserin hacmiyle de doğrudan ilintilidir. Yazar zaten bu tarz bir eleştiriyi daha çalışmasının başında göğüslemiş, bu hacimdeki bir kitabın ancak giriş niteliği taşıyabileceği ve kapsadıklarından çok daha fazlasını dışarda bırakmasının da kaçınılmaz olduğunu özellikle vurgulamıştır.

Çağdaş Sanat Bir Tarihçe, çağdaş sanatın yapılışındaki karmaşık düzen ile sanat, ticaret ve güç arasında sıklıkla üstü örtülen bağlantıları anlamak isteyen herkes için önemli bir kaynaktır. Stallabrass, bu çalışmasıyla modern çağda sanatsal üretimi ve dağıtımı şekillendiren güçlerin derinlemesine bir eleştirisini sunarak, okuyucuları sanat dünyasının ekonomik ve politik temellerini sorgulamaya teşvik eder. Böyle bir sorgulamaya gidebilmek önemlidir, çünkü Stallabrass'ın da ifade ettiği gibi çağdaş sanatın 'görkemli' yansımaları, kapitalizmin sanat dünyasında açtığı derin eşitsizlikleri ve çatlakları büyük ölçüde gölgelemektedir. Eser, eşitsizlikle birlikte sanat alanındaki özgürlük ile sanat eserlerinin niteliği gibi konuları da ön planda tutarak sorgulamaya açmaktadır. Tüm bunlara yazarın net ve ilgi çekici yazım tarzı da eklendiğinde, eserin, karmaşık fikirleri anlaşılır kılarak hem yeni başlayanlara hem de deneyimli sanat meraklılarına çağdaş sanatın dinamikleri hakkında değerli iç görüşler sağlayacağını söylemek mümkündür. Ayrıca, kapsamındaki sınırlılıklara rağmen pek çok disiplini kaynaştıran zengin kaynakçasıyla kitabın, konunun ilgililerini daha ileri düzeyde araştırma yapma yönündeki destekleyici niteliği de vurgulanmaya değerdir.

Sonnotlar

1- Stallabrass J (2021). *Çağdaş Sanat Bir Tarihçe*. İstanbul: İletişim Yayınları.